

מבט על, גיליון 843, 4 באוגוסט 2016

מג'בהת א-נוסרה לג'בהת פתאח אל-שאם – היהפוך נמר חברבורתי?

יורם שוייצר

באפריל 2013 הכריז אבו באכר אל-בגדאדי על הקמת ארגון דאע"ש ('המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה') וניסה להכפיף בהחלטת יחיד את ג'בהת אל-נוסרה (חזית התמיכה), שלוחת אל-קאעדה בסוריה, לארגונו החדש, אך נכשל בכך. ביוני 2014 כבר הימר בגדאדי על כל הקופה והכריז על הקמת 'המדינה האסלאמית' ועל עצמו כח'ליף. עתה הגיע תורו של מנהיג אל-קאעדה, איימן אל-זוואהירי, להמר: ב-28 ביולי 2016 העניק סגנו, אחמד אבו אל-ח'יר, את ברכת הדרך להכרזתו של אבו מחמד אל ג'ולאני, מנהיג ג'בהת אל-נוסרה, על שינוי שמה לג'בהת פתאח אל-שאם (חזית הניצחון בסוריה) ועל התנתקות מכל קשר עם גורמים חיצוניים, ובמשתמע – מהברית עם אל-קאעדה.

אפשר שהימור זה של זוואהירי נעשה בליט ברירה. סגנו טען כי המהלך נבע מניתוח המצב בסוריה ותכליתו היא לקדם את הג'יהאד בסוריה. אולם, נראה כי הוא היה מענה לאילוצים פנים-ארגוניים בג'בהת אל-נוסרה, וכן לאילוצים חיצוניים, כלומר דיווחים בדבר כוונתן המשותפת של ארצות הברית ורוסיה להילחם עד חורמה בארגון ולמנוע ממנו ליטול חלק בכל הסדר עתידי בסוריה. דבריו של ג'ולאני בנושא מעידים על מצוקת ארגונו, שהתיימר להגן על אזרחי סוריה ונכשל בכך, ועל רצונו להעמיד במבחן את הקואליציה הבינלאומית הפועלת נגד ארגונו בהפצצות מן האוויר בשל זיהויו הסלפי הג'יהאדיסטי וגורמת כך לסבלם של סורים רבים. נימת דבריו של ג'ולאני עצמו העידה על ספקנות אשר לאפשרות שהארגון החדש שהוקם יוכר על ידי הקואליציה הבינלאומית הפועלת בסוריה כחלק מקואליציה סורית-אסלאמית רחבה.

ברכת הדרך הפומבית של הנהגת אל-קאעדה לניתוק הפורמלי של אל-נוסרה ממערכת הבריתות של אל-קאעדה מצביעה לכאורה על ויתור מצדה על ערוץ הגישה, המרכזי מבחינתה, למתרחש בסוריה ועל השפעה בזירה זו, המהווה את מוקד המערכה של האומה המוסלמית נגד מזימות המערב. זאת ועוד, צעד זה עלול להתברר כתקדים מסוכן לאחדותה וליציבותה של מערכת השותפויות שמקיים אל-קאעדה עם בעלי בריתו הפורמליים, שערים נמנה, עד עתה, גם אל-נוסרה. לאור התקדים, ארגונים נוספים עלולים לנקוט צעד דומה, אם ימצאו לנכון בכורח הנסיבות. מקרים נוספים כאלה, אם יקרו, עלולים, לקרב את קיצו של אל-קאעדה ולקדם את 'המדינה האסלאמית' בתחרות על הובלת הג'יהאד העולמי.

ראוי להדגיש כי קרוב לוודאי שמהלך הניתוק תואם מראש. לראייה, בקלטת שפרסם זוואהירי ב-7 במאי 2016 הוא דן במפורש באפשרות כזו ובעקיפין נתן לה, כבר אז, את ברכת הדרך. מדבריו ניתן היה להבין שהפרישה התבצעה בהסכמה ובהבנה בין הצדדים. זוואהירי קבע כי הצעד נועד לשרת מטרת-על משותפת, המקובלת על אל-קאעדה וכלל שותפיו, ובכללם אל-נוסרה, וכי בשעה הרת גורל זו של המערכה בלבאנט, אחדות השורות בקרב הכוחות המוסלמים הלוחמים בסוריה לסילוקו של אסד חשובה ואף עולה בחשיבותה על "הפרה" או השעיה של הברית הפורמלית ביניהם. זוואהירי הבטיח כי ארגונו ישמש כ"חזית תמיכה" עבור כל הלוחמים המוסלמים בסוריה, וכי "שייכות ארגונית לעולם לא תהיה מכשול בדרך לאחדות [...] אל-קאעדה הינה חלק מהאומה ולא שליטיה". זוואהירי שב והדגיש כי מטרת אל-קאעדה ושותפיו היא להקים בסוריה אמירות אסלאמית המבוססת על השריעה. לצד זאת, זוואהירי הזהיר כי מהלך כזה עלול להיות מנוצל על ידי הקואליציה הבינלאומית, לפלג את המוסלמים ולחייבם להיות שותפים להסכמי כניעה מבזים ומשפילים, ולהביא לביסוסו של משטר דמוקרטי בסוריה. בהזדמנות זו הוא שב ובידל את עצמו מאבו באכר אל בגדאדי, בהבליטו את מנהיגותו המאחדת בניגוד לעמדתו המפלגת וההרסנית של בגדאדי, ובהדגשת עמדתו העקבית נגד פיתנה ("מלחמת אחים"), שנחשבת לאחת המידות הרעות המרכזיות באסלאם, אשר מצדיקה בין השאר את קבלת הודעת הפרישה של אל-נוסרה.

הניתוק של אל-נוסרה מאל-קאעדה משקף את המתח המתקיים בשורות אל-נוסרה בין זהותו כארגון התנגדות סורי אסלאמי לבין זהותו הסלפית-ג'יהאדיסטית. הארגון, שמלכתחילה נמנע, בתיאום עם מפקדיו מחוץ לסוריה, מבחירה בשם שיזהה אותו ישירות עם המותג אל-קאעדה, הקפיד במשך כל שנות קיומו, משנת 2012 ואילך, להיטמע בקרב הכוחות הלוחמים בסוריה. הוא גייס לשורותיו בעיקר סורים ושיתף פעולה עם ארגונים אחרים בסוריה, כולל עם כוחות חילוניים, ומיקד את עיקר לחימתו בצבא אסד וכן בדאע"ש ואחריו ב'מדינה האסלאמית'. יתכן כי ההבנות שאליהן הגיעו ארצות הברית ורוסיה אשר לשיתוף פעולה ממוקד לפגיעה בו במקביל למאבק ב'מדינה האסלאמית' מחד גיסא, ומאידך גיסא לחצים מצד תומכיו במדינות המפרץ בשיתוף גורמים בהנהגתו, בתביעה להסיר מכשול המונע מאל-נוסרה להתקבל כשותף במהלכים להסדרה צבאית, כלכלית ומדינית בסוריה, הם שהכריעו במשולב את הכף בזכות התנתקות מאל-קאעדה.

ההודעה על היפרדות אל-נוסרה מאל-קאעדה גררה תגובות מעורבות מצד פוסקי ההלכה בקרב תומכי אל-קאעדה: מחד, נשמעו קריאות לאיחוד ברוח ההלכה האסלאמית, המשמשת מכנה משותף הגובר על הפירוד הפורמלי, ומנגד קריאות שהזהירו מפני מזימה אמריקנית להשתלט על סוריה ולהרוויח מפיצול הכוחות. ד"ר האני אל סיבאעי, מבכירי פוסקי ההלכה תומכי אל-קאעדה, אף הבטיח כי בין אל-קאעדה לאל-נוסרה לא יתפתחו יחסי יריבות כפי שקרה בין אל-קאעדה לבין 'המדינה האסלאמית', ובלשונו: "המאמין לא יוכש פעמיים על ידי אותו נחש".

בשלב זה קשה להעריך איזה תוכן חדש יצוק המיתוג מחדש של ג'בהת אל-נוסרה לפעילות הארגון ודרך התנהלותו, והאם מהלך זה יוביל את הקואליציה הבינלאומית לקבל את הארגון החדש כשותף במהלכים המדיניים המתנהלים במטרה לייצב בסוריה הפסקת אש ולעצב הסדרה במדינה. גם אם הגורמים הבינלאומיים יכירו בארגון החדש כשותף, לא ברור כיצד תירתם הנהגתו למהלך המדיני ובמסגרת אילו כללים יתנהלו המגעים עמו. יוזכר שאל-נוסרה ראה בעצם המגעים עם המעצמות המערביות והערביות כפירה בעיקר. ואכן, בשלב ראשוני זה נראה כי מהלך ההינתקות מאל-קאעדה, ומנגד, הרטוריקה בה נקט ג'ולאני, אינם מצביעים על נכונותו לאמץ את כללי המשחק ואת רוח הדברים שעל פיהם מתנהלים המאמצים להסדרה בסוריה.

אם ארצות הברית ורוסיה ייענו בחיוב לצעד המנהלי-ארגוני של אל-נוסרה ויחדלו מפעילות צבאית נגדו, ניתן יהיה לאתגר את הארגון החדש בדרישה ממנו לבצע מהלכים נוספים, שיבטאו התנערות הלכה למעשה מהמדיניות בה נקטו אנשי אל-נוסרה בעבר, כתנאי להכללת ג'בהת פתאח אל שאם' בין השותפים לתהליך ההסדרה. דרישות כאלה עלולות להוביל לפילוג בארגון החדש ולחזרת תומכי אל-קאעדה בשורותיו למחנה הסלפי-ג'יהאדיסטי.

בכל מקרה, ברור כי אל-קאעדה בהנהגת זוואהירי לא באמת מתכוון לוותר על השפעתו בזירה הסורית. למרות התרת הנדרים הפורמלית בידי ג'בהת אל-נוסרה. לאל-קאעדה נותרו עדיין נאמנים רבים בשורות הארגון החדש ובמסגרות הפועלות בתוכו ומחוץ לו. אלה ימשיכו לייצג את אל-קאעדה, להנחיל את ערכיו ולנסות ולהגשים את חזון הקמתה של האמירות, המשותף גם לג'ולאני עצמו. בשלב זה, אם כן, ניתן להעריך כי "הנמר" הג'יהאדיסטי-סלפי בסוריה ומחוצה לה לא "הפך את חברבורתיו".

חזקה על גורמי הביטחון והמודיעין בישראל כי הם מבינים שהמיתוג מחדש והכרזת הניתוק ממחנה אל-קאעדה אינו מאפשר התעלמות מהסכנה המשתקפת מתוכן דבריהם האחרונים של זוואהירי וג'ולאני כאחד: בנאומו האחרון שב זוואהירי וציין שהוא מייחל ליום בו יעמדו המוג'הידין על גבולות ישראל, יכבשו ויאסלמו אותה. בכך אישר כי לא ויתר על חזונו המוכר לגבי גורל ישראל וכי ימשיך לפעול למימושו באמצעות אנשיו ושותפיהם בסוריה. שותפיו מצויים גם בקרב אנשי הארגון החדש החולקים את חזונו. האיום התבטא גם בדבריו של ג'ולאני בדבר עקרונות הארגון החדש, שלפיהם הוא לא ויתר על חזונו להחלת השריעה בסוריה העתידית. האיום המשתמע מכך עבור ישראל ברור. רק אם הארגון או פלגים פרגמטיים מתוכו ישנו דרכם ויכנסו למסלול ההסדרה בתנאי הקואליציה שבראשות ארצות הברית, עשויה ישראל למצוא ביניהם גורמים פרגמטיים שיפרדו מחזון זה, ואיתם תוכל אולי להגיע להבנות ולהסדרים בגבול משותף בעתיד.